

GNOSTIČKI MITOVI

Gnostički mitovi se obraćaju latentnom svetlosnom principu u tragaocu i mogu ga rasplamsati za Gnozu.

Podsticaj za traganje, koji čoveka koji teži spoznaji čini uznemirenim, u jednom hrišćansko – gnostičkom spisu ovako je izražen: *Ko smo bili? Šta smo postali? Gde smo bili? Gde smo bačeni? Kuda žurimo? Od čega smo oslobođeni?*¹

Svako vreme ima svoje legende: mitovi o grčkim bogovima, priče o narodnim junacima, biografije genija ili modernih idola. Šta karakteriše gnostičke legende? U njima se ne radi o događajima koji se dešavaju u nekom određenom spoljašnjem vremenu, niti one čoveka, svet i prirodu objašnjavaju na način koji je vezan za vreme. Pitanja na koja odgovaraju gnostički mitovi odnose se na spoznaju apsolutne istine. Ona dolaze iz najdubljih predela ljudske duše i nude rešenje za traganje nezavisno od prostora i vremena. U njima se govori o sudbini duše, koja je iz večnog, božanskog izvora pala u zemaljski svet koji ju je obuhvatio i iz kojeg, spoznajom svog porekla, traži oslobođenje, nalazi ga i ide putem spasa. Gnostičkih legendi ima u svim vremenima; na njih nailazimo u obliku uvek prilagođenom vremenu i jeziku, a gnostik je onaj koji služi istinskoj

i večnoj spoznaji. Najvažnije gnostičke priče su one o spoznaji, na grčkom „gnosis“. Kakva je to spoznaja?

Unutrašnje otkrovenje

Gnostička spoznaja nije teorija, već plod određenog iskustva. To je iskustvo direktnog, unutrašnjeg, božanskog očitovanja, dakle, spoznaja iz prve ruke. To je vrhunac duševnih procesa i procesa razvoja u duši koja se bori za apsolutnu spoznaju, pri čemu je spoznaja polazište i cilj traganja. Ona se događa u času u kome duša koja traži, večno sumnjajući, opaža svoj zemaljski zatvor i duboko neznanje. Ona se oslobađa od iluzija i svog zemaljskog privida. U tom trenutku u njoj se može očitovati svetlo. Ono osvetljava njeno unutrašnje stanje i pokazuje joj šta traži. Svetlo se, dakle, prilagođava unutrašnjem stanju duše i istovremeno je teži i uzdiže na novi nivo postojanja.

U „Apokrifu po Jovanu“ se taj događaj prikazuje slikovito i upečatljivo. Jovan je čovek koji traži Očevo znanje, učenik misterija. On je ličnost koja služi principu svetla na putu u hram. Tu ga presreće farisej rečima: „Gde je tvoj učitelj, kojeg si nekad sledio?“, prebacujući mu da je pao kao žrtva prevare, koja ga je odvrtila od drevne tradicije. Kada je Jovan to čuo, okrenuo se „od hrama ka bregu, prema jednom pustom mestu“.²

Prilikom tog susreta Jovan se suočio sa spoljnim svetom, praznim i bez ljubavi. Farisej zastupa krut religiozni životni stav. Susret pokazuje Jovanovo unutrašnje duševno stanje. Sa svojim sopstvenim predstavama o istini, on stoji pred granicom i hvata ga sumnja u sebe samog. Uvida svoj unutrašnji nedostatak istinske

spoznaje i doživljava iskustvo velike tame, koja se u Apokrifu naziva „pusto mesto“. U toj tami se njegove predstave rastaču u ništavilo.

Šta on zapravo zna o Spasitelju? Ništa mu više ne izgleda shvatljivo i tužno se pita: „Zbog čega je Spasitelj bio poslat? Zašto ga je njegov otac poslao u svet? I ko je njegov otac, koji ga je poslao? Kakve je prirode eon u koji idemo? Jer on nam je rekao: eon u koji idemo uzeo je oblik neprolaznog eona. Ali, nije nam dao nikakve podatke o sebi, niti išta rekao o tome kako izgleda“.²

Pusto mesto na koje se Jovan uputio simbolizuje iskustvo apsolutnog *nebivanja* zemaljske ličnosti, a sam Jovan stanje te ličnosti, oslobođene svih zemaljskih obmana. Njegova duša, koja je postala slobodna, okreće se ka bregu i usmerava na Duh, čija se snaga u priči izražava slikom brega. U tom trenutku u Jovanovoj duši se očituje Spasitelj – duhovno svetlo, izvodeći ga iz sumnje, preko granice, u unutrašnju istinu. Spasitelj mu se prikazuje kao duhovna slika savršenog čoveka, i to u trostrukom obličju: obličju deteta, starca i sluge. Jovan počinje neposredno da spoznaje božansko biće. Ta tri obličja se neprestano smenjuju – dete u starca, pa u slugu i ponovo u dete. On spoznaje njihovu jedinstvenost: „Bilo je to jedno, s mnogim oblicima u svetlu, koje je stajalo ispred mene i oblici se očitovahu bez reda“.²

Jovan stiće spoznaju direktno, u jedinstvenosti koja obuhvata spoznavatelja (Jovan), sadržaj spoznaje (božansko biće) i sredstvo spoznaje (svetlo). Istinu mu objašnjava u njemu oživeli princip svetla – obličje Spasitelja u priči.

Hrišćansko-gnostički mitovi

Dete je Sin koji obnavlja Jovanovu dušu, iskupitelj Hrist; starac je princip života i mudrosti koji svedoči; sluga je onaj koji služi i teši – načelo ljubavi Svetog duha. Unutrašnji princip svetla tada malo-pomalo budi Jovanovu ljudsku sposobnost razumevanja primljene istine.

Jovan tada spoznaje božanski svet, pad duhovne duše i nastanak zemaljskog kosmosa, sudbinu ljudske duše i put njenog izbavljenja. Gnostički mitovi su sredstvo izražavanja, pomoću kojih se iskustva prenose drugima, kao što gnostici u mitovima uvek prikazuju put iskupljenja. Pošto se radi o psihičkim i duhovnim energetskim procesima koji, u prvom redu, nisu dostupni razumu, nije ih bilo moguće drugačije izraziti nego simbolično, sa svim njihovim uzajamnim odnosima.

Gnostički mitovi, kao i svi mitovi, zahtevaju slušateljevu sposobnost slikovitog poimanja. Njihovo najbitnije obeležje je da su to iskustva s različitih nivoa stvarnosti, koja prenosi samo duhovno svetlo. Stoga se obraćaju slušateljevom više ili manje latentnom unutrašnjem principu i mogu ga rasplamsati za Gnozu. Tada u slušaocima ponovo deluje sam Spasitelj i pomanjkanje spoznaje nadoknađuje tako što uspostavlja vezu sa praisvorom.

Zbog toga mitovi kao sredstva izražavanja odgovaraju i cilju Gnoze. U njima se uvek u ovom ili onom obliku radi o nedostatku mudrosti u paloj božanskoj duši, o istinskoj spoznaji koja oslobađa od tog nedostatka. To se na poseban način objašnjava u gnostičkim spisima pronađenim u Nag Hamadiju.

Pripovedači nisu bili ustaljenim pravilima vezani ni za jednu spoljašnju crkvu, pa su svoje mitove oblikovali uz veliku slobodu mišljenja. Materijal su prikupljali sa različitih religijskih i kulturnih podneblja (grčkog, jevrejskog, iranskog, hrišćanskog). Ali, to je bio samo spoljni okvir njihovih mitova. Želeli su da se, na što raznovrsnije načine, nadovežu na predstave svojih savremenika. Jezgro mitova je uvek bila univerzalna božanska istina, koju pritiska teret dogmi i tradicije i od čega pokušava da se oslobodi.

Zapravo se može govoriti o jedinom velikom gnostičkom mitu, koji je neprestano iznova menjao svoj oblik i varirao. Istina nije predmet naučnika i čvrsto utvrđenih mišljenja i formi, već se obraća svetlosnoj iskri u čoveku, na stalno nov i neočekivan način.

Mnogi gnostički spisi, na primer o stvaranju, temelje se na tekstovima Starog zaveta. Međutim, oni se tumače u sasvim novom, revolucionarnom smislu i sa sasvim novim međuodnosima.

Nevidljivi Bog

U gnostičkim tekstovima o postanju kaže se da zemaljski svet nije delo najvišeg, istinskog Boga. On je tvorevina podređenog, palog bića. To biće gnostici opisuju kao *tvorca sveta* (grčki: Demijurg) i pritom misle na jevrejskog Tvorca, koji se pojavljuje u Drugoj knjizi postanja Starog zaveta (1.Mojs. 2,4-17). Oni smatraju da on nije isto što i nestvoreni Bog, koji je Duh i koji „rađa“ duhovna bića, kao što se opisuje u Prvoj knjizi postanja (1.Mojs. 1-2,3). Demijurg je i sam bio stvoren, i to greškom. Cela zemaljska tvorevina, sa bićima koja

su prizvana u život, posledica je te greške i nalazi se u svetu neznanja i tame.

Usled svog palog stanja ljudi ne poznaju istinskog, prvobitnog Boga. Istinskog Boga gnostici opisuju služeći se mnogim pridevima, koji pokušavaju da izraze ono što je neizrecivo. Zemaljske predstave i merila za to nisu odgovarajuća. Gnostici govore o nezamislivom, neizgovorivom, nepojmljivom, neprolaznom, nestvorenom, bezvremenom i nevidljivom Bogu svetla i ljubavi.

U „Jovanovom apokrifu“ se kaže: „*On je nemerljiv, nije stvor, niko ne može da ga shvati. On nije ništa što postoji, već nešto što je posebnije od svega*“.³

Po Irineju, gnostici kažu „da u nevidljivim i nadljudskim visinama postoji jedan savršeni eon (nadsvetsko biće), koji sve nadmašuje, koga nazivaju *Prapočelom, Praocem i Prauzrokom* (bythos). On je neshvatljiv i nevidljiv, večan i nestvoren i postoji u velikom miru i tišini u beskrajnom vremenu (eonima)“.⁴

U „Trodelnom traktatu“ kaže se da ljudski jezik nije podoban za formulisanje tog prapočela. *Ni jedno ime o kome se misli, koje se izgovori, pronade ili nekome da, ni jedno mu jedino ime ne odgovara, makar bilo najdičnije, najveće i najčasnije*⁵. A u Jevanđelju po Filipu imena i izrazi koji se inače pripisuju zemaljskim i nebeskim stvarima smatraju se pogrešnim, pa su temeljno promenjena. Greška je u tome što se polazi od zemaljski ograničenog i zaključuje o nezemaljski neograničenom. *Izrazi za prolazne stvari sveta uzrokuju neizmernu zabudu. Oni smisao neprolaznog usmeravaju na prola-*

*zno. Ko, na primer, čuje reč Bog, više ne spoznaje ono neprolazno, već samo ono prolazno. Sva imena koja se daju božanskom svetu, kaže se dalje, pogrešno se razumeju: to se, takođe, odnosi na reči kao: Otac, Sin, Duh sveti, život, svetlo, uskrsnuće, crkva i sve ostale izraze. Oni se više ne odnose na neprolazno i stoga neprolazno ne biva spoznato.*⁶

Očito da je gnostičko shvatanje Boga suprotno svim koncepcijama o bogu sveta i prirodnim bogovima koji vladaju. Na pitanje o tome kako su gnostici do njega došli, može se ponovo upozoriti na otkrovičanski karakter njihovih tekstova. U unutrašnjem otkrovenju gnostik spoznaje razliku između božanske i ljudske istine i uviđa da je Božja istina ljubav, mudrost i život. Vodeći do tajne neshvatljivog, ona oslobađa od zablude i neznanja i tako demaskira ceo zemaljski svet.

Kada gnostik doživi svetlo, Boga – iskupitelja, prepoznaje i mračnog boga – stvoritelja. Tada spoznaje svet kao njegovo oruđe. Uviđa kako je i sam lutao ovim svetom u neznanju i kako je morao da ide putem iscrpljujućih iskustava, sve dok se u njemu, kad dospe do granica svih svojih obmana i iluzornih predstava, ne probudi božanska svetlosna iskra. Tada kaže (kao u „Jevanđelju istine“): *Tako je sa svima koji su se, kao i ja, otresli neznanja. Njima više nije stalo do sna. Nije im stalo do aveti sna, jer nisu postojane, već ih odbacuju kao san u noći. Očeva spoznaja njima je svetlo.*⁷

Čovekova dvostruka priroda

Spoznaja istinskog Boga nije teoretsko znanje. To je snaga koja daruje mogućnost povratka prazvoru. Gnostik sebe na tom putu doživljava kao dvostruko

biće. On se nalazi između dva nivoa postojanja čije korene oseća u sebi. S jedne strane je dete zemaljskog tvorca, dok, s druge strane, u sebi nosi zametak nebeskog čoveka. Na tom iskustvu zasniva se gnostička slika sveta o delovanju dva principijelno suprotstavljena poretka. Duhovna škola Ružinog Krsta govori o dva prirodna poretka, o jednoj prolaznoj i jednoj večnoj prirodi. Spoznaja Boga gnostiku daruje mogućnost da ide stazom slobode.

Ona mu otkriva da u sebi nosi Očevu klicu, iskru svetla, koju Duhovna škola Ružinog Krsta naziva atomom iskre duha. U „Jovanovom apokrifu“ sam Jovan kaže: *Niko od nas ne spoznaje koliko je neizmeran. To spoznaje samo onaj koji je proizašao iz Oca, on je taj koji nam je to rekao.*⁸ Ali, on takođe spoznaje da je njegova iskra duha sputana u zemaljskom čoveku.

Kako je božanska duša mogla da padne u materiju i zbog čega ostaje u njoj zarobljena dok je ne oslobode naponi svetla? Na taj problem gnostici odgovaraju kosmološkim i antropološkim delima. Taj deo gnostičkog mita omogućava uvid u pozadinu procesa nastanka kosmosa i čoveka.

Pošto je Spasitelj Jovanu očitovao božansko biće, reče mu: *Došao sam da ti objavim šta jeste, šta je bilo i šta će biti; nevidljivo i vidljivo; da te poučim (...) o savršenom čoveku.*⁹

Svet božanske punine

Svet božanske punine, koji se u Duhovnoj školi Ružinog Krsta naziva božanskim prirodnim poretkom, gnostici dele na tri nivoa (opisi se razlikuju, zavisno od gnostič-

kih sistema). Prvi nivo je kraljevstvo nestvorenog Oca, prvobitnog Duha. Iz prapustance, koja je, takođe, on sam, prazvor Duha stvara svetlo – Sina. Prazvor i prapustanca su Otac – Majka, svetlo je Hrist.

Na drugom nivou Hrist deluje zajedno s „gornjom Sofijom“, mudročću, stvarajući prvobitnog čoveka. Na trećem nivou deluje prvi duhovni čovek, stvarajući sedam božanskih prasnaga i dvanaest božanskih načela, eona, koji izgrađuju formu duhovnog sveta. Poslednji od tih prvobitnih eona je „donja Sofija“. Iz tih prasnaga i pranačela nastaje čovečanstvo, zajednica „gornje Eklezije“. Ta tri nivoa čine jedinstvo, jedinstvo Oca, Sina i Duha svetoga.

Pad Sofije i njeno „užasno delo“

U tom svetu mira i jedinstva, sa „donjom Sofijom“ počinje da se odigrava drama. „Donja Sofija“ se opisuje kao relativno mlad eon, koji započinje svoje delo u stanju nestabilnosti, ne uvažavajući volju Duha i nezavisno od njegovog zakona. Prerevnosno, koliko je to moguće, i preuranjeno ona stvara iz osećaja sopstvene slobode i nezavisnosti. U ovom stanju počinje da sumnja u sebe. *Jer ne beše sposobna podneti pogled svetla, već gledaše u bezdan – sumnjaše. Iz toga proizađe užasno, bolno cepanje i odvratanje (od svetla), zbog njene sumnje u sebe i neznanja u vezi sa samom sobom i stvarnošću.*¹⁰ Ona je proizvela biće koje izaziva užas: *muško – ženskog vladara s lavljim obličjem, koje je u sebi imalo veliku moć. Ali nije znalo odakle potiče.*¹¹ Taj vladar je Demijurg. On se naziva i Jaldabaot, ili Autades, on je načelo nesputane samostalnosti i egocentričnosti. Jaldabaot, tek što nastade reče: *Ja sam Bog, nema nikoga do mene!*¹² To „užasno delo“ donje Sofije

doziva u život sopstvenu tvorevinu, zrcalni odraz sveta božanske punine sa, takođe, tri nivoa. Nastaje zemaljski kosmos sa svojih sedam arhonata i dvanaest eona i konačno se stvara zemaljski čovek.

Ali Otac, Duh, stavlja zavesu, veo između neprolaznog sveta Duha i Jaldabaota i njegove tvorevine. Unutrašnji i spoljašnji svet međusobno se razdvajaju, tako da spoljašnji ne može da opaža i prodre u unutrašnji. U „Trodelnom traktatu“ kaže se da *Otac to čini kako bi stvari koje su u život stupile kao poredak (prolaznosti) postale poredak gorkog ukusa!*¹³ Otac je hteo, kaže se dalje, da razdvajanjem dva sveta pruži mogućnost za njihovo razlikovanje, a time i za spoznaju šta je božansko, a šta nije.

Potom Jaldabaot i njegove moći stvaraju čoveka (to je treći nivo imitacije). Ali, budući da su i sami slepi, to jest bez Duha, i vide samo spoljašnju sliku Sofije, čoveka stvaraju prema toj slici. Zbog toga takav čovek nema duhovnu, već samo animalnu dušu i, u prvom redu, nije sposoban za život.

Sađenje svetlosnog semena

Kada Sofija ugleda šta je nastalo iz njenog samovoljnog ponašanja, jako se uplaši. Ona uvide svoju grešku i pokaja se. Okrenu se uvis – svetu punine i zamoli svetlo, Hrista, za pomoć. Ojačana, zajedno s Hristom, započinje delo izbavljenja. Jaldabaotova slepa tvorevina mora ponovo da se vrati svom izvoru.

Svetlo Sofije iz samilosti počinje u animalnu ljudsku dušu da sadi seme svetla, seme potpunog čoveka, božansku duhovnu iskru, kako bi čovek zaista mogao

početi da živi. Ta iskra je božanski dah (pneuma) u čovekovoju duši, koji postaje zalog njegovog otkupljenja. Kada bude zapaljen spoznajom, ponovo može da stvori iskonskog unutrašnjeg čoveka. Na kraju će i sam Jaldabaot biti pogođen svetlom i bačen u najdublji bezdan (tartaros), iz koga se više neće uzdići.

Čovekova situacija

Zar taj kosmički mit ne prikazuje tačno situaciju mikrokosmosa? Iskonski mikrokosmos bio je jedno s božanskim duhom. U njemu je postojala duhovna duša – Sofija – i nebeska ličnost. On je bio trojedinštveni sistem u harmoniji sa svetom božanske punine. Ali, duhovna duša počela je samovoljno da deluje i tako je nastala smetnja. Umesto božanske mudrosti delovalo je načelo egocentričnosti, slepo aurično jastvo, „snaga s lavljom glavom“¹⁴ – Autades ili Jaldabaot – koji je gradio svoj sopstveni nebeski svod. Ta snaga stvarala je samo imitacije bez duha i prilagođavala se zakonima materije. Ona je stvorila zemaljsku, smrtnu ličnost. Prvobitna ličnost, svetlosno obličje u mikrokosmosu, više nije moglo živeti pod tim uslovima. Umesto njega u život je dozvano obličje slikonoše i od materije prirodnih elemenata izgrađena je slika svetlosnog obličja. Ona je povezana s mikrokosmosom i njegovom svetlosnom iskrom.

U mitu je to prikazano tako što je Božja ljubav zemaljskom čoveku usadila svetlosnu iskru. Ona u njemu može da raste, kao seme u zemlji, kako bi se konačno „otvorila“. Tako Jaldabaot i njegova lažna tvorevina mogu da propadnu i budu ponovo vraćeni u istinsku tvorevinu Duha. Kada se iz čoveka koji govori: *Ja sam Bog, nema nikoga osim mene* povuče egocentričnost, u

njemu može ponovo da oživi duhovna duša, Sofija i da se sjedini sa Spasiteljem.

Jovan pokazuje čoveku njegovo određenje, jer se u njemu samom ponovo uobličava put ka prazvoru. U najnižoj tački njegove sumnje, sopstvena vera stvara most ka Duhu. Vera proizlazi iz snaga koje u srcu gladuju za Duhom. Snaga zračenja Gnoze dodiruje božansko srce i povezuje ga s glavom. Snaga ideacije u glavi primljeno projektuje u sliku brega ka kome Jovan ide da bi primio spoznaju. Njegova ličnost je nosač slike koja služi, u njemu se pokazuje sam Spasitelj, da bi uklonio nedostatak istinske, žive spoznaje i mudrosti i ponovo uspostavio prvobitno mikrokosmičko obličje.

¹ Kliment Aleksandrijski, *Ex Theodoto* 78,2

² *Jovanov apokrif*, iz *Apokrifna jevanđelja iz Nag Hamadija*, Dingfelder Verlag 1988.

³ isto

⁴ Irinej, *De adversus haereses* 1,1

⁵ *Trodelni traktat*, iz *Izveštaj o postanju iz Nag Hamadija*, Dingfelder Verlag 1989.

⁶ *Filipovo jevanđelje*, iz *Apokrifna jevanđelja iz Nag Hamadija*, isto

⁷ *Jevanđelje istine*, isto

⁸ isto kao fusnota ²

⁹ isto kao fusnota ²

¹⁰ *Trodelni traktat*, vidi fusnotu ⁵

¹¹ *O poreklu sveta iz Izveštaj o stvaranju iz Nag Hamadija*, isto

¹² isto

¹³ *Trodelni traktat*, vidi fusnotu ⁵

¹⁴ *Opis iz Pistis Sofije*